

ESTANEKANÊ KIRMANCKÎ (ZAZAKÎ) DE MOTÎFÊ MARÎ

KIRMANCKÎ (ZAZACA) MASALLARDA YILAN MOTÎFÎ

SNAKE MOTIF IN KIRMANCKÎ (ZAZAKÎ) FAIRY TALES

Pınar YILDIZ*

Kilmvate

Medenîyetanê kehenan ra motîfê marî mîyanê mîtolojî û bawerîyanê şaran de xo mojneno ra. Mar seba ke zafane binê erdî de ciwîyeno, qaşık (çerme) bedilneno, heman wextî de hem jehrî û panjehrî xo de hewêneno, wayîrê temsîliyetêkê dualistî yo. Nê temsîliyetê marî sey zafê medenîyetan morê xo dayo mîtolojî û bawerîyanê kurdan ro zî. İnan de mar reyna wayîrê yew temsîliyetê dualistî yo ke hem wayîrê xususîyetanê pozîtîf hem zî negatîfî yo. Xususîyetê bawerîyanê kehenan û mîtolojîkî mîyanê wextî de rasterast mîyanê cuya şarî de xo nêmojnê ra zî bi şekilêkê cuya inan ser o, bawerî, fikirîyayîş û ewnîyayîşê inan ser o tesîrêk verdanê. Merdim nê tesîrî ziwan, îdyom, vateyê verênan û bîlhesa metnanê folklorîkan de vînenê. Metnanê folklorîkan ra estaneke; ewnîyayîş, fikirîyayîş û bawerîyanê şarî mojnênê ra. Nê estaneke de merdim tesîrê mîtolojî û bawerîyan zî vînenê. Estaneke kîrmanckî (zazakî) miyan de motîfê marî wayîrê cayêkê zaf muhîmî yo ke zafane estaneke de bi fonksiyonê cîya-cîyayan xo mojneno ra. Na xebate de ma hewl da ke estaneke zazakî miyan de fonksiyon û temsîliyetê marî bimojnê ra. O temsîliyetê marî yo dualistî, mîyanê estaneke zazakî de gelo xo senîn mojnayo ra? Motîfê marî yo dualisto sey dişmen-dost; şîfadar-jehrker; xelaqkerdox-xeleqnayox estaneke zazakî de senîn ameyo mojnayene? Gelo mar mûniteyê estaneke de wayîrê fonksiyonêkê senînî yo? Ma na xebate de derûdormeyê hîrê beşan û sernameyan de dekewtê cewabanê nê persan dima.

Kilîçekuyî: Mar, Estaneke Zazakî, Motif, Estaneke Zazakî de Mar

Öz

Eski medeniyetlerden günümüze yılan motifi milletlerin mitoloji ve inançlarında görülmektedir. Yılan, yeraltında yaşadığından, gömlek değiştirdiğinden, aynı zamanda kendisinde hem zehri hem de panzehri bulundurduğundan düalist bir yapıya sahiptir. Yılanın bu işlev ve temsiliyeti birçok medeniyet gibi Kürt mitolojisi ve inanç sisteminde de baskın bir şekilde görülmektedir. Yılan, Kürt mitolojisi ve inanç sisteminde de düalist bir yapı sergiler ki aynı zamanda hem pozitif hem de negatif özelliklere sahiptir. Eski inanç sistemleri ve mitoloji zaman içerisinde toplumların yaşamında doğrudan bir etkiye sahip olmasa da dolaylı yollarla insanların yaşam şekilleri, inanç ve düşünce yapılarını etkilerler. Bu özellikler dil, deyim, atasözleri ve bilhassa folklorik metinlerde etkisini göstermektedir. Folklorik metinlerden masallar; toplumların bakış açıları, düşünce yapıları ve inanç sistemlerini yansıtır. Masallarda genellikle mitoloji ve inançların etkileri de görülmektedir. Kırmancki (Zazaca) masallarda da yılan motifi önemli bir yer tutmaktadır ve masallarda bu motif farklı işlevlere sahiptir. Bu çalışmada Zazaca masallarda yılan motifinin işlev ve temsiliyetini göstermeye çalıştık. Yılanın düalist yapısı Zazaca masallara nasıl yansımıştır? Yılan motifinin düalist yapısından kaynaklı, dost-düşman; şifa verici- zehirleyen; yok eden-yaratıp yenileyen gibi özellikleri Zazaca masallarda nasıl işlenmiştir? Masalların kurgusunda yılan nasıl bir işleve sahiptir? Bu çalışmada üç alt başlık çerçevesinde bu sorulara cevaplar aramaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Yılan, Zazaca Masallar, Motif, Zazaca Masallarda Yılan

* Dr. Araştırma Görevlisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü, pinaryildiz@artuklu.edu.tr, ORCID: [0000-0002-8175-0879](https://orcid.org/0000-0002-8175-0879)

Abstract

From ancient civilizations to the present, the snake motif is seen in the mythologies and beliefs of nations. Since the snake lives underground, changes its skin, and also has both poison and antidote, it has a dualistic structure. This function and representation of the snake is dominant in Kurdish mythology and belief system, as in many civilizations. The snake has a dualistic structure in Kurdish mythology and belief system, and it has both positive and negative features at the same time. Although ancient belief systems and mythology do not have a direct effect on the lives of societies over time, they indirectly affect people's lifestyles, beliefs and thought structures. These features show their effects in language, idioms, proverbs and especially in folkloric texts. Tales from folkloric texts reflect the perspectives, thought structures and belief systems of societies. The effects of mythology and beliefs are also generally seen in tales. The snake motif also has an important place in Kirmanckî (Zazakî) tales and this motif has different functions in tales. In this study, we tried to show the function and representation of the snake motif in Zazakî tales. How is the dualistic structure of the snake reflected in Zazakî tales? How are the features of the snake motif, such as friend-enemy; healing-poisoning; destroying-creating and renewing, processed in Zazakî tales due to its dualistic structure? What is the function of the snake in the plot of tales? In this study, we tried to find answers to these questions within the framework of three subheadings.

Keywords: Snake, Zazakî Tales, Motif, Snake in Zazakî Tales

DESTPÊK

Destpêkê însanetî ra nat cayêko zaf muhîm û balkêş yê maran est o. Tarîxî mîyan de medenîyetanê cîya-cîyayan ser o merdim nê tesîrî vînen. Mîtanê yunan, hîtî û îbranîyan de; mîtolojîyê Çîn û Îranî de mar cayêko muhîm gêno. Kulturê medenîyetanê sey Hîtî, Mezopotamya (Sumer, Babîl, Asur), Misir, Hînd/Budîst, Yunano Antîk, Çîn, Anatolîya, Fars, Roma, heta ca-ca Amerîka û vakûrê Avrupa de zî cayêko muhîm yê marî est o (Abiha, 2014, r.125). Kulturenê sey Mezopotamya, Anatolîya û Misirî de mar sey homa, îlahe û hukumdaran ameyo fikirîyayene. Yewnanê Antîkî de mar sey sembolê tendurustîye ameyo vînayene; Kulturê Başûrê Amerîka û Amerîkaya Mîyanêne de marî xeleqnayîşê dinya de rol girewto. Komelanê Asya de mar yew elementê astrolojî yo. Roja pancine ya roşnbîyayîşî de marêk Budayî sevekneno (Campbell, 2024, r. 38-39). Kulturenê cînganeyan, îskandînav û keltan de mar sey yew mehlûqê oyniker (fendbaz) û disereyî ameyo teswîr kerdene. Kulturê Anatolîya mîyanêne de zî mar sey yew gandarê bibereket û hetkarî ameyo teswîr kerdene (Sümer, 2016, r.275). Dînanê kehenan ra, heta dînanê yewhomayîyan (monoteist) îmajêkê maran est o. Nê îmajî, bawerîya şarî ra heta mîtolojîyê înan ser o tesîr kerdo. No tesîrkerdiş seke bi şêkilêk binhişê nê şaran de mendo û tesîrê xo zafê waran ser o verdayo. Kultur, mîras û hunerê însanetî ser o tesîrê maran aseno. No tesîr berhemanê waranê sey edebîyat (hem edebîyato fekkî hem nuşteki), folklor, mîmarî û muzîkî de xo mojneno ra.

Hema-hema heme komelan de mar yew sembol o ke hem wayîrê taybetmendîyanê pozîtîfî hem zî negatîfî yo. “Goreyê agahîyanê mîtan fonksîyonê marî eşkîno binbeşanê sey o ke xeleqneno,

şîfa dano, baş keno û şeytanî bêro tesnîfkerdene. Tesnîfkerdişê muxtelîfî yê marî bi ê arketîpî yê Jungî eşte meydan sey dayîke, zanayoxo gird, oyniker (hilebaz) û newe ra bîyayîşî yê, ameyê îzehkerdişî” (Sivri & Akbaba, 2018, r.53). Yanî mar ge-ge o çîyo ke însanî ey ra tersenê û zirar dano însanan û gandarane bînan; tayê cayan de zî sey yew mewcudîyeto ke hetkarîya însanan keno û înan rê başî keno yo (Gedik, 2019, r.37). Bîlhesa komelanê verênan de mar zafane sey Homayî ameyo fikirîyayene. Wexto ke wesfê marî yê homayî ameyê resimkerdene, eleqeyêkê marî yo hem sey yew homayî hem zî sey yew îlahe ronîyayo (Abiha, 2014, r.8). Kulturanê verênan de û mîtolojiyê înan de mar wayîrê yew hêzê nîmteyî yo ke eynî wextî de hem cuye hem zî mergî xo de hewêneno (Abiha, 2014, r.21). Maran pîrozîya xoza (tebîet) temsîl kerdo. Seba ke mar hem jehrî hem zî panjehrî xo de hewêneno sey o çîyo ke xozayî welidneno û çinkeno ameyo temsîl kerdene. Bi nê xususîyetanê xo mar bîyo sembolê tîbî zî (Sivri & Akbaba, 2018, r.54). Nê sembole marî yê şîfadarî ma efsaneya Şahê Maran de bi şekilêkê muşexesî vînenê:

Reyna her çiqas mesajanê ke dana zaf hetin biba zî Şahê Maran, yew mehlûq a ke simgeyê nêweşan baş kena, can dana û zanayox a. Şahê Marana ke binê erdî de yew qralîya aye ya gird est a, tayê mîtan de goştê aye tayê mîtan de zî şîte aye şîfa yo. Kam o ke şîte aye bişîmo înan de nêweşî nêmanena û nêweşîyanê xo yê mergî ra xelisîyenê û baş benê (Sivri & Akbaba, 2018, r.62).

Hema-hema heme xususîyetê marî yê mitolojişkî efsaneya Şahê Maran de bi şekilêkê muşexesî xo danê teber. Bedenê Şahê Maran û dinyaya ke Şahê Maran tede ciwîyena, dualîstîya marî sembolîze kena û mojnena ra. Dilşa Deniz na dinya û bedenê Şahê Maran, xususîyetanê aye yê mitolojişkî û sembolîkan reyde wina mojnena ra:

Yanî bi vatişêkê bînî dej û tedavî, problem û çare vînayîş zereyê yew qaşîkî de -yew îmgeyo dualîsto ke dekewtê tîmîyan, dewam keno. Bi şekilêko cimendeyî, temsîliyetê dinya û dinyaya binerdî, parçebîyayîşê kaînâtî yo sey dinyaya binerdî û sererdî, dinyaya binê erdî ra vîyartişê bêmergîye/zanayoxî yê serê erdî, nê heme çi vatişo pêroyî yo ke zereyê mîte Şahê Maran de ronîyabî, açarnayê eksê ci (Deniz, 2024, r.80).

Labelê mîyanê wextî de, kitabane pîrozan de yew eleqeyê marî û cenetî ra qewirnayîşî est o û coka mar ê mehlûqatê ke ameyê lanetkerdene yê (Sümer, 2016, r.284-286). Yanî cihudî (yahudî) ra verê mar hem çîyêko pozîtîf hem zî negatîf bî. Labelê cihudîye de o mar o ke hetê Homayî ra cenet de ca dîyaybî ey, Hewa xapêneno û seba ke cenetî ra qewirnayîşê însanî de engîştê marî zî est a êdî mar sey çîyêkê negatîfî ameyo vînayene (Gedik, 2019, r.94). Xirîstîyanîye de zî seba nê mîtî yew xususîyetê marî yo negatîf est o labelê xirîstîyanîye de ca ca mar sey sembolê Îsayî ameyo vînayene û o zanayîye temsîl keno (Gedik, 2019, r.96). Seba ke însanan sêhr û efsûnê marî ra tam zî çîyêk fehm nêkerdo û seba ke mar her serre qaşîkê xo

bedilneno ke no zî sey bêmergîye yeno qebûlkerdene; coka mar hetê muslumanan ra pêroz yeno qebûl kerdene. Muslumanîye de ê çiyê ke pêroz ê, zîrar nêdiyeno ê çîyan çike wina yeno bawer kerdene ke eke însanî zîrar bidê mexlûqatanê pêrozan do ey zî zîrar bivînê (Gedik, 2019, r.98). No sîmgeyê marîyo arkaîko pêroz bi şêkilêk dekweto mîyanê zafê metnan û ewro serdemê modernî de no dewam keno (Abiha, 2014, r.4).

Destanê *Gilgamişî* de seba ke mar vaşê bêmergîye destê Gilgamişî ra gêno û beno sey dişmenî yo. Destanî de Gilgamiş badê hezar zehmetîyan vaşê bêmergîye vînenê û ano, labelê wexto ke o seba şutişî xo erzeno awe, mar yeno ê vaşî ey ra gêno û beno: “Boya vaşî girewt yew marî, qula xo ra vejîya û hêdîka vaş girewt, a game de qabê xo/çermê xo bedilna, wexto ke agêrayêne” (Maden, 2022, r.117). Seke aseno goreyê destanê *Gilgamişî* marî seba ke ê vaşê bêmergîye girewto, çermê xo bedilneno û no xususîyetê ey zî ewro sey bêmergîye û newe ra cuye afirnayîşî yo.

Bawerîyanê qedîman yê kurdan de zî merdim îmaj û fonksîyonê marî vînenê. Bawerîyanê kehenan ra mîtraîzmî de yew îmajê marî yo pozîtîf est o. Tayê tablet û resimanê mîtraîstan de Mîtra bi kardîya destê xo boxeyêk sere birneno ke no temsîlîyetê cuye newe ra xeleqnayîşî yo. Nê tablet û teswîran de sey hetkerdoxêkê Mîtrayî mar zî est o (Beck, 2006, r.194-195). Yanî mar cuye newekerdîşî de hetkar o û beno ke coka badê cû o sey sembolê qaşikbedilnayîşî û xeleqnayîşî ameyo teswîr kerdene. Labelê wexto ke dînê zerduştî mîyanê kurdan de vila beno zafê mîtraîstî zî benê zerduştî û dînê zerduştî de no imajo pozîtîf yê marî bedilîyeno. Çike zerduştî de tenya mar ney heme xijokî (marûmilawinî) sey temsîlkarê Ehrîmenî yenê qebûlkerdene û sey şêkilêkê ayînî ganî biameyêne kîştîş (Deniz, 2024, r.27).

Bawerîyêka yewhomayî (monoteîst) yê kurdan zî êzdîyatî ya. Êzdîyatî de sey sembolêk ma marî vînenê. Seba êzdîyan mar sembolêko baş û xelasker o, kîştî berê Lalişî de marêko sîya sey fresk ameyo neqîşkerdene ke pêrozîya marî ra yo. Reyna semedê na pêrozî ra cuya rojane ya êzdîyan de zî ê çîrey zerar nêdanê maran (Öncel, 2024, r.95).

Yarsanî de, qasê êzdîyatî rasterast nêbo zî motif û temsîlîyetê marî yo pozîtîf est o. Yarsanî de mar seba ke adir bêro vînayîş sey rayberêk o. Goreyê “Şahname” û Kelamanê Yarsanan, Padîşah Hûşeng wexto ke adirî vînenê sey sembolêk zereyê na hîkaye de mar zî ca gêno. Na hîkaye de mar sey wasitayêk, rayberêk o, beno sebeb ke adir vejîyo meydan û bêro kifşkerdene (Vali, 2018, r.91). Shahab Vali mîyanê tarîx û mîtolojîyê yarsanan de ehemîyetê marî wina îzeh keno:

Urf û edetê zerduştan marî sey yew heywanî yo ke zîrar bido, xirab vînenê. Şahname de, marî ra sey ejderha yeno behskerdene û wayîrê rolêkê xirabî yo, çimê ci sey êniyê gonî yê û o dinya bi adirê çimanê xo vêşneno. Labelê beytê Pîr Qabilî îmajêko bîndanê marî. Bi goreyê ey, mar enkarnasyonê Dawidî yo, delîlêko bêpeynî yo seba heme terefedaran. Wezîfeyê xo yê hemverê Baba Yadîgarî de ano ca, ey reyde ver bi kerra şîno, kerra ya ke adir tera vejîyena û no adir xelatêka îlahî ya (Vali, 2018, r. 93).

Sembol, motîf û unsurênê mîtolojîkan folklorê zazayan ser o zaf tesîr kerdo û zaf zêde ameyê şuxulnayene (Kırkan, 2022, r.365). Goreyê ma mar zî nê motîfanê mîtolojîkan ra yew o ke folklorê zazakî de xo cîya bi cîya şekilan mojneno ra. Tenya metnanê folklorîkan de ney zafê metnanê edebîyan yê zazakî de zî ma marî sey yew motîfê serekeyî vînenê (Akman, 2017). Bawerî û mîtolojîyê kurdan mîyan de marî hertim sey sembol û motîfêk ca girewto. Seba nê eleqeyê mîtolojîkî, bawerîyê kurdanê qedîmî yê sey zerduştî, yarsanî, êzdîyatî û muslumanî de, mîyanê cuya şarî de zî cayêko zaf balkêş yê marî est o. Mîyanê bawerî, bawerîyê puçî û folklorê kirmancan de zî mar xo mojneno ra û derheqê marî de zafê efsane, meselok û bawerîyê puçî est ê (Biçer, 2024, r.32-40). Reyna vateyanê verênan û îdyomanê kirmanckî mîyan de zî merdim nê tesîrê marî vînenê (Aldatmaz, 2014, r.97-98). Çike motîfê mîtolojîkî wexto ke ravêriyenê folklorî, manaya înan ya verêne eşkîna bibedilîya û ziwanêko metaforîk vejîyo meydan (Sokolov, 2018, r.67). Zafê metnanê folklorîkanê kirmanckî mîyan de zî ma motîfê marî vînenê. Esasê xo de qehreman, motîf, xususîyetê muhîmî yê mîtolojîkî wexto ke ravêriyenê folklor û edebîyatê fekkî mîyan rasterast sey xo nêmanenê. Yanî ê wexto ke ravêriyenê destanan yan tayê xususîyetanê xo vîndî kenê yan zî nê xususîyetî yenê bedilnayîş. Nê xususîyetî wexto ke destanan ra ravêriyenê estanekan hîna zaf bedilîyenê û bi formanê cîya-cîyayan eşkenê vila bibê. Sey nimûne Zehaq (Dehaq) Avesta de yew ejderhaya hîrêserê û şeşçim o (Vali, 2024, r.8). Labelê “Şahname” de û destananê kurdan mîyan de o êdî xususîyetê xo yê ejderhabîyayîşî vîndî keno û însan o ke (Dehaq) kiftanê ey ser o marî vejîyayê yo (Vali, 2024, r.15-16). No mîtos wexto ke nê destanî ra ravêriyeno estanekan û şarî mîyan de vila beno; êdî eşkîno tenya sey marêk bibo, yan zî marêko sey însanan bieşko qisey biko, wayîrê hêzêkê pîlî bibo.

Na xebate de ma estanekanê zazakî mîyan de fonksîyonê motîfê marî hîrê binbeşan de cêr ra motê ra.

1. Dîşmenîya Mar û Însanî

Metnanê folklorîkan mîyan de tesîrê mîtolojîyî zaf zêde est o. Heta goreyê tayê folklorîstan (şarnasan) çimeyê estanekan mîti bi xo yê (Keskin, 2019, r.209). Labelê goreyê tayê folklorîstan zî estanekê mîtikî ancax yew tewîrê estanekan ê çike goreyê înan kategorîyê sey estanekê heywanan, ê toreyan, ê ke teberê adetan ê zî est ê (Propp, 2018, r.9). Estanekî herçiqas rasterast

binê tesîrê dîn û mîletî de nêbê zî hafîzaya kolektîfe ya şarî, mîtolojî û bawerîyanê şarî estanekan ser o zaf zêde tesîr kerdo. Labelê seba ke estanekî bi şêkilêko fekkî wextêko zaf dergî de neqil benê, motîfê mitolojîkî sey formê xo yê mîtolojîyî ney bişekilêkê bedilnayeyî zereyê estanekan de ca gêne. Bawerî û mîtolojîyê şaran bibedilîyê û bêrê vîrrakerdiş zî bi şêkilêk hafîzaya kolektîfe ya şarî mîyan de ca gêne û berhemanê folklorîkan de xo danê teber. Mar mîyanê mîtolojîyê kurdan de sey yew motîfî ca gêno. Seke ma cor ra zî îzeh kerdîbî bawerîyanê îbrahîmîyan ra verê zafane îmajêkê marî yo xirab çînîbî. Labelê yahudîtî ra heta musulmanîye seba ke mar cenetî ra qewirnayîşê benîademî de bîyo sebeb yew îmajê eyo xirab zî vila bîyo. Reyna zerduştî de mar seba ke sey temsîlkarê Ehrîmenî ameyo vînayîş, dişmenêko sereke yo. Coka zafê metnanê folklorîkan de mabênê insan û marî de dişmenîyêka kehene est a. Metnê folklorîkî herçiqas rasterast behsê nê qewirnayîşî yê cenetî nêkê zî binhişê nê metnan de dişmenîyêk est a ke sebebê ci bedilîyenê. Tayê estanekan û varyantanê ci de mabênê insan û marî de reqabetêk, lejêk û dişmenîyêk est a, na dişmenî zafane destpêk de bi dostanîyêk virazîyena labelê badê cû na dostanîye bena dişmenîyêka qedîma ke mîyanê şarî de zî vila bîya. Mîyanê estanekanê zazakî de derheqê marî de estanekêk est a ke bale ancena û zafê mintiqayanê cîya-cîyayan de varyantê ci est ê. Nê estanekan de mar û insan bi şêkilêk benê dost û badê cû reyna bişekilêk na dostanîya înan xeripîyena û bena dişmenîyêk.

Yew varyantê na estaneke mintiqaya Mamekîye de bi nameyê “Mor ve Lazeki ra” est o. Nê varyantî de mêrikêko şiwane rojêk wexto ke malî beno çerêneno marêk veng ci dano û zerdêk dano mêrikî. Dima şiwane marî ra vano, ez şîna suke herinda mi de lajê mi yeno zerdî bide ey. Lajek çend rojî şîno marî het û mar zerd dano ci. Labelê lajek fikirîyeno ke binê marî de xezînayêk est a û eke o marî bikişo na heme xezîna hewêk de gêno û şîno. Rojêk wexto ke lajek şîno mar yeno, lajek dano marî ro mar xo xişt keno û gineno dimê (boça) ci ro, dimê ci pereno, mar zî lajekî de ceneno û lajek mireno. Seba ke pîyê lajekî dostêko kehen yê marî yo şîno ey het ke ê werê bêrê. Labelê mar vano ke “Yê to derdê ciğêr o, yê min û mi kî derdê mi dimo”. Yanî na cumle ra zî seke aseno do çîrey dişmenatîya mar û benîademî nêqedîya (Mükan, 2017, r.24).

Yew varyantê mintiqaya Gêlî de nameyê mêrdekî Dewrêş Baba yo. Dewrêş Baba erbaneyê xo gêno şono yew quçe ver yew maro sîya vejîyeno û kay keno. Wexto ke mar kayî ra bi mird şono quçi mîyan ra yew zerd vejeno ano dano mêrdekî. No wina dewam keno, rojêk karê Dewrêş Babayî vejîyeno lajê xo erşaweno. Labelê lajê ey çimnebarî keno û vano ez nê marî bikişo û xezînaya zerdan reyêk de bigîra şora. Wexto ke lajek dano marî ro û dimeyê ci tera keno, mar zî ceneno ey de û lajek mireno. Badê ke Dewrêş Baba lajê xo temerneno hem zaf

meraq keno ke o maro ke ey rê dost bî çira wina kerdo hem zî wazeno ke sey verî o û mar pîya bicenê, kay bikê û reyna mar zerdêk bido ey. Labelê mar vano ke ez her ke boça xo ya qole ra biewnîya ti zî her ke tirba lajê xo ra biewnîyê do keyfê to biremo (Laçın, 2016, r.60-61).

Varyantêkê Dara Hênî de mêrdek yewo feqîr û rênçber o. Rojêk wexto ke şono hêgayê xo mîyan marêk qula xo ra sereyê xo vejeno teber û mêrdekî ra vano “Biye ma bênatê xwu di dostî virazi. Ti her roj yow tasê şitî mi rî bîya, ez zî yow zerd duna to” (Erdoğan, 2018, r.107). Na dostanî û qewlê înan bi serran dewam keno, mêrdek zaf zengîn beno. Wexto ke mêrdek êdî îxtîyar beno, marî ra vano, wa na reye embazîya lajê ey û marî dest pêbika. Lajê rênçberî çend rojî marî rê şitê ey beno û mar zî zerdê ey dano ey. Labelê lajek vano ez çira her roj pabeyê zerdêk bimana ke ez nê marî bikişo û heme nê zerdîyê ke binê erdî de yê ez pêrûn bigîra. Lajek tam ke dano marî ro mar xo qel dano, wuye gineno boça ey ro, boça ey qarfiyena. Mar hêrs beno, ceneno lajekî de û lajek mireno. Mêrîko îxtîyar badê ke lajê xo keno mezel şino marî het. Mar ci rê her çî behs keno. Mêrîk marî ra vano, bê ma na mesela mabênê xo de hel bikê wa dostanîya ma reyna biba sey verî. Labelê mar vano “Ti heta biûnî mezelî lacî xwu ra, heta ez zî biûnî buçê xwu ya qoli ra dostîyê ma nêbena zê vêr” (Erdoğan, 2018, r.108). Nê varyantanê estanekan de bê dişmenîya mar û însanî temayêka hempar zî sadakat o. Çike nê varyantan de wexto ke însan nê sadakatî xeripneno mabênê înan de dişmenîyêk dest pêkena.

Sanikan de, dişmenîya ke mabênê mar û însanî de ya ge-ge bena mewzû û babeta gerrekêrdiş û dewakerdîşî zî. Yew varyantê fekê Licê de, citêrêk serê sibayî wexto ke şino cite vînenê ke adir dekewto dirrike, marêk darêka valêre ser o mendo û qaje-qaja ci ya. Mar citêrî ra vano, qeybê Homayî mi bixelisne. Citêr ey xelisneno. Mar xo pêşeno dorê milê mêrikî û sereyê xo sêneyê mêrikî ser o ronano û vano ez do bicenê to de. Mêrik vano ti senîn danê mi de, min to rê başî kerd û şinê şerîat. Şinê estorêk û herêk het labelê ê vanê ke wexto ke hêz û qewetê înan ca de bîyo wayîrê înan, seba ke înan baş bixebitnê wayîr bi înan vejîyayê labelê êdî seba ke bîyê îxtîyar ê ca verdayî. Seba ke bextê însanî çiniyo wa mar biceno mêrikî de. Tewr peynî şinê luye het. Luye marî ra vana, bê war tê qarşî de vinderêne ez do dewa şima safî bika. Labelê mêrikî ra vana ke bi daro ke ey dest de yo wa marî bikişo. Labelê citêr bi tajîyêk luye qefilneno, sere birneno, ano keye keno şamîya şanî (Licokic, 2007, r.63-66). Peynîya na sanike de derheqê heqdarî yan zî neheqî ya kesen çiyêk nêameyo vatene. Destpêk de mar esasê xo de na dişmenî dano dest pêkerdene ke bextê ci çiniyo. Labelê badê cû estor û her seba bêbextîya însanî hetê marî tepişenê, luye hetê citêrî kena labelê seke peynîya estaneke ra aseno însan luye de zî bêbextî keno û qisayê estore û herî rast vejîyenê.

Varyantêkê Mamekîye de mêrdek na reye Hezretî Elî yo. Nê varyantî de seba mehkemekerdişî ê şîne ga, bergîr û luye het. Ga û bergîr seba bêbextîya insanî ra heq danê marî. Labelê sey ê varyantî bînî luye Hz. Elî xelisnena. Labelê peynîya varyantî de seke Hz. Elî zî bexşê luye keno ke çimê luye ziq ê (Mükan, 2017, r.29-30). Seke nê varyantî ra aseno îmajêko baş yê luye est o. Labelê folklorê kurdan mîyan de luye sey fenker, û oyinker a. Labelê varyantanê na estaneke de luye hetê benîademî gêna. Bawerîya elewîyan de goştê luye nêwerîno û coka kes nêşino neçîrê luyan. Beno ke nê estanekan ra sey fabilêkê mar û luye zî vila bîyo. Çike balkêş o ke fablan de heş, luye, verg û zafê heywanê bînî est ê labelê derheqê marî de fablî hema-hema qet çinîyê.

Varyantêkê herêma (mîntiqaya) Çewlîgî de nameyê mêrdekî Elî yo, o marî xelisneno labelê mar îxanet bi ey keno, luye hetkarîya mêrdekî kena û mêrdek marî kişeno (Kurij, 2014, r.51). Nê versiyonanê luye û marî de, mar şono royêk ver ke şoro hemver labelê nêşkeno şoro, a game de luyêk yena ke marî biwera labelê mar aye ra vano ez wenişa to ma şorê boverê çemî ez cayê sey dî mojnena to. Labelê wexto ke resenê boverê çemî mar dano luye ro luye kişeno û hem zî vêreno hemverî (Mîrvanî, 2012, r.89-90).

Yew varyantêkê Dara Hênî de mêrikêk marî hêgayêka vêşnaye ra xelisneno labelê mêrik keno ke biceno mêrdekî de. Coka ê şîne şerîetê ga û qantire, ê insanî neheq vînenê. Wexto ke şonê şerîatê luye, luye mêrdekî xelesneno û mêrdek remeno şino. Luye wazena marî reyde biba embaze, ê pîya (mar milê luye ser o) royêk ra vêrenê na reye mar luye rê bêbextî keno û luye marî kişena (Erdoğan, 2018, r.102-104).

Varyantê Gêlî de destpêk de mar luye rê îxanet keno labelê nê varyantî de luye nê mirena û heyfê nê îxanetî marî ra gêna, marî kişena (Laçın, 2016, r.91). Reyna varyantêkê Çewlîgî de luye marî xelisnena, mar îxanet bi luye keno coka luye mecbûr manena ke marî bikişa (Kurij, 2014, r.47). Yew varyantê Dara Hênî yo ke bi nameyê “Şerîetê Luye” de citêr marêkê sîyayî, yew xorto ke dişmenê eyî yo ra xelisneno, yanî ey qirika xo ra keno war û nimneno. Labelê mar mêrikî de bêbextî keno nêwazeno vejîyo teber. Luye înan rê şerîat ronana. Bi fendanê luye mêrik marî kişeno labelê dima mêrik luye de bêbextî keno (Erdoğan, 2018, r. 99-101).

Estanekanê kirmanckî mîyan de, derheqê marî de, yew versiyono bîn zî est o ke padîşah hewnêk vînenê û vano eke kam hewnê mi bizano û şirove biko ez do zerdêk bida înan. Mêrikêko feqîr dano piro şono ke xo biceribno labelê esasê xo de mêrdek hewnê padîşahî nêzano. Rayerî ser o mêrdek marêk vînenê û mar ey rê hewnê padîşahî şirove keno. Labelê mar mêrdekî ra vano ke agêrayîş de ganî ê zerdan bar bikê. Labelê mêrdek di reyî îxanet bi marî keno, reya hîrêyine de mêrdek xetaya xo fehîm keno û ano ke zerdan marî reyde bare biko. Labelê mar vano ke ez

marêk a ez zerdan pê se kena? Tena ke ti mi de sax bivejîyê. Versiyonanê na estaneke de mar seke biwazo însanî terbiye biko, ey nêkişeno û dersêka ehlaqî dano însanî. Reyna versiyonê na estaneke de hewnê padîşahî zî esasê xo de rewşa ê mêrdekî mojneno ra. Çike reyêk padîşah hewnê xo de vînenê ke vergî varayê, badê şirovekerdişê nê hewnî mêrdek seba ke zerdan nêdo marî sey vergêk darêk gêno ke marî bikişo mar nê vînenê û qula xo ra nêvejîyeno. Hewnê diynî de padîşah hewnê xo de vînenê ke luyî varayê. Badê şirovekerdişê nê hewnî mêrdek seba ke zerdan marî reyde pare nêko sey luya fenbaze rayerê xo bedîlneno û şono. Labelê hewnê hîrêyîni de ke paşa vînenê mêşnayî varayê mêrdek sey mêşnayêk şono ozrê xo marî ra wazeno (Laçîn, 2016, r.42-43; Mîrvanî, 2012, r.43-48).

Tayê estanekan de zî mar sey detayêkê qijekî aseno. Sey nimûne yew estaneke mintiqaya Mîyaranî de mar sey detayêkê qijekî est o. Yew bexçewan rojêk gulêk vînenê û xeber dano padîşahî, padîşah vano ke do na xasekî gule rê nêmana, wexto ke bexçewan agêreno bexçe vînenê ke bilbilêk gule nequr kerda, padîşah vano ke do na bilbilî rê zî nêmano. Çike marêko gewr xo pêştî gule ra û bilbilî weno. Tîya de êdî seba ke mar dişmen o, bexçewan marî kişeno (Mîrvanî, 2012, 33-34).

Seke aseno mîyanê estanekanê kirmanckî de mar sey karakterêkê fablan ca nêgêno giranîyêka ey est a. Beno ke seba ê îmajê marî yo dînanê semawîyan o ke cenetî ra qewirnayîşê însanî de engîştî ey est a mar sey dişmenêkê qedîmî ameyo vînayene. Nê estanekan de rasterast behsê na hedîse nêbo zî sey binhiş û hafîzayêka kolektîfe mabênê insan û marî de dişmenîyêk est a û nê estanekan de sey mesajêkê peyênî yeno mojnayene ke do na dişmenî çirey nêqedîya.

2. Sey Sembol û Motîfê Bîyayîşî Mar

Mar sembolê bîyayîş û reyna (newe ra) bîyayîşî yo. Bi şekil û şemalê xo mar fallusî sembolîze keno (Sivri & Akbaba, 2018, r.55). Mar yew hêzo nêrî yo zaya yo ke bi bîyayîş, bergirewtîş û diganîye reyde eleqeyê ci ronîyayo. No hêzê marî yo newe ra bîyayîşî eleqeyê eyî yo binê erdî ra yeno (Sivri & Akbaba, 2018, r.57).

Xususiyetê marî yê xeleqnayîşî maneno arketîpê dayîke yê Jungî. Çike Jung wexto ke arketîpê dayîke îzeh keno, bala ma anceno ser ke dayîke hem a kesa ke xeleqnena hem zî xelaq kena, raşanena û çîn kena. Jung sey cayê bîyayîş û îlkah kerdişî; hêga, dare, çimeyê awe û robaran hûmarano. O çem û robaranê xorînan û ejderhayan bêyom vînenê û bi xususîyetanê xiraban vejeno vernî. Jung xususîyetanê dayîke sey a ke ewnîyena gedeyî, înan mird kena, a ke wayîrê hîsanê başî û zerrîzî ya; û tarîtiyêko aîdê binê erdî de yo zî karakterê dayîke de est o ke Jung bi nê şekiliya rîyo dualîst yê “arketîpê dayîke” vejeno werte. Mar zî sey dayîke cewherê xo de

hem başî hem xirabî hewêneno. Mar hem mîtê ke cewherê xeleqnayîşî xo de hewênenê de cayêko sereke gêno hetêk ra zî tayê xususîyetanê ke kâinat û însanî xelaq keno, zirar dano înan de zî cayêko sereke yê marî est o (Sivri & Akbaba, 2018, r.58).

Dualîzmê marî de ê xususîyetê bîyayîş, newe ra bîyayîş, xeleqnayîşî sey sembolê marî yo ke her serre qaşîkê (çerme) xo bedilneno û seke newe ra maya xo ra bibo xo newe keno. Coka ge-ge mar sey sembolê bêmergîye ameyo vînayene. Nê xususîyetê marî zafê estanekan de zî est ê. Yew estaneka herêma Çewlîgî ya bi nameyê “Qilîfî Marî di Yew Xuert” de no xususîyetê marî ca girewto. Na estaneke de yew cinî û camêrd est ê ke gedeyê înan nêbenê. Cinîye dua kena û vana, Ya Rebî ti yew qij (gede) bidê mi wa hema leyîrê marî bibo. Rasta zî cinî pîzenêweş manena û yew leyîrê marî ana. No leyîr beno gird û wazeno bizeweciyo. Bi nê zewacî o qilîfê marî yo ke pira yo vejeno û yew xorto zaf semt ey ra vejîno (Kuriş, 2014, 143-146). Mar tenya bi nê çermê xo bedilnayîşî mîyanê estanekan de ca nêgêno. Tayê estanekan de mar rasterast beno sebebê bîyayîşî. Esasê xo de no xususîyetê marî tenya mîyanê estanekanê zazakî de çînyo yanî no xususîyet wayîrê yew bingeyê kehenî yo. Sumer neqil keno ke “Homa (Zeus) sîluetê yew marî de nêzdîyê kêneya xo beno û kênek ci ra bena diganeyê lajê xo Dionisos’î. Zafê mît û mîtosan de vîyareno ke mar nimitkî nêzdîyê yew îlahe beno û aye pîzenêweşê gedeyan verdano” (Sümer, 2016, r.280). No xususîyetê marî rasterast nêbo zî bişekilêkê biney cîyayî estanekanê zazakî de est o. Yew estaneka zazakî ya ke mintîqa ra mintîqa sey “waya hewt birayan / waya hîrê birayan / hera herrine” vila bîya de no xususîyetê marî yo diganeverdişî ameyo şuxulnayene û mûniteyê estaneke goreyê nê motîf û fonksîyonê marî yeno mûnitiş.

Sanikanê zazakî mîyan de ge-ge yew fonksîyonê marî yo wina est o: Cinîyê birayan (veyvekê keyeyî), seba ke biwazê kêneya keyeyî ra bixelisîyê aye rê dame ronanê. Yanî bi şekilêk leyîrê marêk yan zî maran dekenê zereyê tasêk awe û na kêna awa na tase, ê leyîranê marî reyde şîmena û dima roj bi roj pîzeyê aye xişn beno, maseno. Wexto ke birayê kêneke nê halî aye ra persenê aye derheqê na rewşe de çîyêk nêzana labelê cinîyê birayanê aye yê ke na dame aye rê ronaya birayan ra vanê ke aye şîya xirabîyêk kerda û hemîla menda, ganî şîma aye bikişê. Birayî qimîşê waya xo nêbenê aye benê serê koyêk de, yabanêk de vera danê û yenê. Camêrdêk (ge-ge seydwaneş o, ge-ge citêrêk yan lajê padîşahêk) kêna vînenê, kêna çîyê ke ameyê aye sere de behsê înan kena. O camêrd gêno feknoro kêna darêk ra gire dano, adirêk tafînenê, ey ser o şit girênenê û kêna dest pêkena qelebnena/virêcena. Heme ê leyîr û marî vejîyenê teber. Ê pîya zewicîyenê û sanike goreyê hecmê xo dewam kena. Esasê xo de na sanike ge-ge sey sanikêka xosere vejîyena hemverê ma ke heme serebûtî derûdormeyê na tema de ameyê mûnitene. Labelê

ge-ge zî no qismê leyîrêmarîwerdiş û pîzenêweşmendiş tenya sey detayêko qijek vejîyeno ma ver.

Yew estaneke zaf klasîke ya folklorê kurdî est a ke yew kêneke badê cû pêhesîyena ke birayê aye est ê. Nê birayî ge-ge hewt teneyî yê, ge-ge hîrê teneyî yê û nê birayî peyê koyê qafî de ciwîyenê, ge-ge no ca dewa înan ra zaf dûrî koyêk ser o yo. Kêneke bi saya a hera ke maya aye herî ra virazena şona xo resnena birayanê xo. Yew pisînga birayanê aye zî est a. Wexto ke birayî şonê kar na pisînge û waye keye de tenya manenê. Pisînge rojêk seba ke kêneke ra hesûdîyena şona mîza xo kena adirê înan, tefênena û mûrayêka beriqnaye erzena mîyan ke kêneke ferq nêka. La badê cû wexto ke kêneke şona ke werd bipewco vînena ke adir tefîyayo. Serê banî ra vînena ke cayêko dûrî ra dûman aseno, kêneke ver bi ucayî kona rayîr ke şora adir bîyara. Kêneke wexto ke resena uca vînena ke (hewt yan zî hîrê) kênekî ronîşte yê. Daya nê kênekan zî dêvêk a, cadûyêk yan zî pîra merdimwer a û uca de rakewte ya. Badê cû na pîre dekewna kêneke dima, gonîya aye misnena, birayê aye nê vînenê pîre kişenê û kênekan de zewicîyenê. Na estaneke tayê varyantan de tîya de qedîyena. Labelê zafê varyantan de seke na estaneke badê nê zewacî newe ra dest pêkena û bena sey estanekêka newa. Badê zewacê birayanê kêneke û kênananê pîre, nê kênayî wazenê heyfê maya xoya cadû na kêneke ra bigîrê, hetêk ra zî ê sermîyandariya kêneke ra hesûdîyenê. Yan porê maya xo yan zî leyîranê maran kenê mîyanê tasêk awe û danê kêneke. Badê ke kêneke nê şimena roj bi roj pîzeyê aye maseno û nê kênayê cadû birayanê aye ra vanê ke a hemîla menda û ganî ê aye bikişê. Estaneke bi serebûtanê xelasa kêneke û reyna birayanê xo vînayîşî dewam kena. Labelê nê varyantan de no qismê marî yo ke zereyê estaneke de hem sey xususîyetêkê qijekî aseno hem zî yew gireyo zaf muhîm yê estaneke yo ke mûnîteyî pêano. Zaf balkêş o ke leyîrê marî wayîrê yew hêzî yê sey hemîlamendişî bîyarê ca. Yanî nê leyîrê marî zereyê kêneke de zerar nêdanê aye, sey yew gedeyo ke pîzeyê maya xo de yo roj bi roj gird benê.

Yew varyantê na estaneke bi nameyê “Hera Welkine” herêma Çewlîgî ra (Karêr ra) ameyo arê dayene. Tîya de hewt birayê na kêneke est ê, aye seba adirî şona keyeyê dêve. Nê varyantî de na dêve zirar nêdana kêneke. Eksê ci seba ke hewt birayê kêneke est ê û ê aye zî hewt kênayê aye est ê, a bi xo wazena nê hewt kênananê xo nê birayan de bizewicna û rehet bika. Labelê badê zewacê înan nê veyvî gorima xo nêwazenê, wazenê aye ra bixelisîyê. Maya înan ya dêve înan ra vana ke: “Erê ju muyêde porê mi bigîrenê bikerê ortê awe bidê bişimo, a seke domanan nêweş a henî bena. Zere daye de na muya min bena mar, birayê daye cî naye ra qarînê benê” (Çîçek, 2021, 26-27). Birayê kêneke, kêneke beno serê koyêk de ca verdano û yeno. Mêrikêk kêneke vînenê kêneke heme serebûtê xo ci rê vana û mêrik kêneke wina xelesneno:

[Mêrik, kêneke] gêno beno kê xo, şit keno sîtil keno serê diştanî, adir dano binê. Kêneke cî nîngan ra henî hewa ra, serê sitîl ra henî darde keno. Darde keno şit girîno, baya şitî bela bena maro kî zere kêna dir o baya şitî gêno, fek ra kuno ortê sitîlê şitî. Mêrik kêneke ano war, mar cî zere şitî de zate kelîno, mireno. Kêneke cî bena weş (Çîçek, 2021, r.27).

Varyantêkê na estaneke, mintiqaya Licê ra, bi nameyê “Hera Herrine” de hîrê birayê na kêneke est ê û kêneke seba adirî şina keyeyê “pîra merdimewere, pîra cadîye”. Badê ke birayî na pîra merdimewere kişenê kênananê aye mare kenê. Labelê seba ke veyvî, heyfê maya xoya merdimewere bigîrê wazenê çiyêk biyarê kêneke ser. Ê leyîra mare kenê şerbikê awe û danê kêneke. Leyîra marî zereyê aye de bena pîl, pîzeyê aye nepexîno, weremîno. Nê varyantî de, koyî ser o wexto ke mêrikêk kêneke vînenê beno aye de zewicîyeno labelê nê varyantî de qismê mar senî zereyê kêneke ra vejîyeno çin o (Çîçek, 2021a: r.64-65).

Varyantêkê bînî yê mintiqaya Licê ya ke hetê Mihanî Licokicî ra ameya qeydkerdene de zî hîrê birayê kêneke est ê ke peyê hewt koyan de yê. Nê varyantî de dêve “pîrêka hîrêserî” ya û hîrê kênanê aye est ê ke do badê cû hîrê birayanê kêneke de bizewicîyê. Nê varyantî de zî veyvî seba ke heyfê maya xo bigîrê, sermîyanîya kêneke qebûl nêkenê leyîrê marî kenê mîyanê tasa aye û danê aye. Birayê aye, aye gêno beno dûrî de verê çemêk de verdano û agêreno keye. Peynîya nê varyantî ê bînan ra cîya yo. Çike wexto ke kêneke xo hesîyena û yena verê çemî qeyaxêk vînenê ke mêrikêk tede yo. Bi nê şekilîya hîrê camêrdan vînenê, badê cû fehîm beno ke ê birayê aye yê. Aye tewr peynî xo erzana çemî, heta ke birayî resenê ci a xeniqîyena. Wexto ke ê aye çemî ra vecenê anê pîzeyê aye qeleşnenê ke mar tede yo, marî kişenê û badê cû şinê keye cinîyanê xo zî kişenê (Licokic, 2007, r.73-86). No varyant bi şekilê qedîyayîşê xo varyantanê bînan ra zaf cîya yo.

Varyantêkê na estaneke, mintiqaya Erzinganî ra, bi nameyê “Hera Weline” de, hîrê birayê kêneke est ê û kêneke seba adirî şina keyeyê “deva hîrê sare”. Badê ke birayî na dêva hîrê sare kişenê hîrê kênananê ci de zewicîyenê. Seba ke veyvî heyfê maya xo gorîma xo ra bigîrê hîrê têlanê porê maya xo kenê zereyê tasêk awe û danê ci. Badê wextêk pîzeyê kêneke maseno. Birayo qij aye beno mîyanê birrî de ca verdano, teyrêk kişeno gonîya ci saweno pîrênanê kêneke ra û agêreno. Kêneke uca de rakewna, “Uza kuna ra tabî, û hênî ra di tenî morî vejînê xo xo de zirçenê, qese kenê vanê: Ma tever ra yîme, roz esto, axwe esta. Vanê ‘Ma xo rê vas weme, nêzo çi weme, îta rindek o, cenet o.’ Î ke zere de vanê: Ma îta loqnû weme, yemeg weme. Yê ma kî nîya daha rind o” (Çîçek, 2020, r.41). Na game de lajê padîşahî yeno înan ra ewnîyeno. Wexto ke nê marî wazenê yewbînan îqna bikê, hîrê marî yê ke zereyê kêneke de yê fekê kêneke ra

vejîne yenê, lajê padîşahî nê hîrê heme maran kişeno. Ê yê ke wazenê şorê zereyê kêneke înan zî kişeno û mûniteyê estaneke dewam keno.

Reyna varyantêko bîn yê nê herêmî bi nameyê “Dêva Howt Sareye” yo. Nê varyantî de hewt birayê na kêneke est ê. Kêneke seba adirî şîna keyeyê “dêva howt sareye”. Badê ke birayî “dêva howt sareye” kişenê, hewt birayî, hewt kênananê dêva hewtsareye de zewicîyenê. Nê varyantî de zî veyvekî têlêk porê maya xo dekenê mîyanê awe û danê kêneke, pîzeyê aye maseno. Birayê aye, aye gêno beno cayêk de verdano û yeno. Nê varyantî de zî marê ke zereyê kêneke de yê û ê ke teber de yê mabênê xo de qisey kenê: “Tew cayê ma zer ê, loqne yê, velik ê... Morê bînî veng danê vanê: Teeew, yê ma kî çayir o, çîmen o, axw a...” (Çîçek, 2020, r.125). Nê varyantî de zereyê kêneke ra di marî vejîyenê û teber de zî di marî est ê û lacek înan kişeno. Nê varyantî de lajek lajê padîşahî nîyo. Heme varyantanê na estaneke de, wexto ke kêneke fehm kena ke birayê aye, aye ca verdayo û şîyo zewtêk dana ey ro ke telîyêk linga ey ro şoro û dermanê ey tenya destê waye bibo. Nê varyantî de zewtê waye de zî mar est o: “Bira to ez îta ca verdo, so astê morê şîyay şêro linga to ra. Deste kesî derman mebo destê mi to rê derman bo” (Çîçek, 2020, r.125).

Varyantêkê na estaneke mintiqaya Xînis û Têkmanî ra, bi nameyê “Dêva Howt Sareye” de, hewt birayê kêneke est ê û ê peyê hewt koyan de yî. Kêneke seba adirî şîna keyeyê dêva hewtsereye ke hewt kênayê aye est ê. Badê ke birayî dêv kişenê kênananê aye de zewicîyenê. Veyvî mûya sereye maya xo dekenê zereyê tasêk awe danê kêneke. “Gel zaman gît zaman qayt benê ke roc bi roc verê na çêneke beno berz. Zerê na çêneke beno pire mar û mulaxûnû” (Çîçek, 2012, r.41). Nê varyantî de yew şîwane kêneke vînenê û vano ke “Ê to doman nîyo! Ê to kulî mar û mulaxunê zere to de” (Çîçek, 2012, r.43). Şîwane yew pesê xo sere birneno, goşt pewjeno, keno zaf solin û dano kêneke. Kêneke çiqas ke awe biwaza zî şîwane awe nêdano ci, gêno kêneke sereserkî keno, fekê aye ra mar û mulaxunî ancînê. “Mar û milaxunî kulî ancînê zere çêneke beno tipûtal. Çêneke azeb a, zere çêneke beno tipûtal” (Çîçek, 2012, r.44). Nê varyantî de zî wexto ke waye zewt dana birayê xo ro detayê marî est o: “Bira ez aye-naye nizano mi ke nê Mehemedî ra waşt to sona pê banî, astê marê korî soro ninga to ra. Astê marê korî soro ninga to ra to bifetelîye, bifetelîye, hekîmû-luqmû ra, bifetelîye doxtorû bifetelîye bê hebe destê mi weş bê” (Çîçek, 2012, r.43).

Yew estanekêka cîya yê fekê Xînis û Têkmanî ya bi nameyê “Maso Kesk” de no motif bi şêkilêkê cîyayî vejîyeno ma ver ke nê varyantî de mar sey motîfê hemîlemendişî nêameyo şuxulnayîş labelê reyna zî şîno dekewno zereyê kêneke. Na estaneke de mûnite rasterast maran ser o ney yew maseyê keskî ser o ameyo mûnitene. Labelê peynîya estaneke de lajek (o zî lajê

padîşahêk o û welatê xo ra dûrî mendo) qewlêk ser o şino keyeyê paşayê ê welatî çike “Kam lewê çêna paşay de heyana şodir weş bimano paşa çêna xo dano dê” (Çîçek, 2012, r.126). No lajek şino oda kêna paşayî ê yewbînan de qisey kenê keyf û eşq kenê labelê “...êndî desta şodirî kî qayt kerd marê vecîya ke bido lacê paşay ra. No şimşêrî erzeno marî sarê ci ra keno. Cesedê marî şono gula [qirika] çêneke ra” (Çîçek, 2012, r.126). Paşa kêneya xo dano lajekî. Lajek pa kêneya paşayî û bi çî-mîyê xo şono embazê xo het ke înan her çîyê xo pare kerdêne. Nê her çîyê xo reyna pare kenê, dore ke amey kêneya paşayî, seba ke embazê ey zano ke mar zereyê cinîke de yo, vano ma do cenîke zî orte de bikê lete. No şimşêrê xo keno tûj senîn ke erzeno cenîke ser, cinî nêzana û tersan ra virêcena, cesede marî zî bi nê şekilîya fekê aye ra erzîno teber. Hevalê ey zî êdî vano, cenîke bimbarekê to bo (Çîçek, 2012, r.126).

Yew varyantê na estaneke bi nameyê “Yew Waye û Hewt Birayî” mintiqaya Dara Hênî de est o (Erdoğan, 2018, r.58-66). Nê varyantî de zî veyvê kêneke (kênayê pîre) yew leyîrê marî dekenê zereyê tasa awa aye û roj bi roj pîzeyê aye maseno. Nê varyantî de badê ke birayê kêneke aye beno yabanî de verdano kêneke şina nêzdîyê yew dewe de rastê yew citêrî yena. Yew maro ke zereyê hêga de yo vano marêk zereyê na kêneke de yo. Marê pîzeyê kêneke zî vano nê telîyî mîyan de yew mar est o. Kam adir bierzo zereyê nê telîyî, ê marî bikişo, herinda ê marî bikeno, yew dêzeyê zerdan erd de yo. Vengê nê her di maran zî şino citêrî. Citêrê ê telîyî vêşneno zerdanê xo bin ra vejeno. Dima zî bi şekilêk marê zereyê kêneke vejeno û marî kişeno. Kêneke zî lajê xo de zewecneno.

Yew varyantê Çewlîgî yo ke bi nameyê “Yo Way û Howt Birayî” hetê Îsmet Borî ra ameyo arêdayîş. Nê varyantî de zî eynî motîf est o (Bor, 2013, r.201-211). Nê varyantî de zî badê ke birayê aye, aye yaban de ca verdano waye şina rastê yew citêrî yena. A, zaf bîya teyšan, citêrî ra awe wazena, badê ke awa xo şimena, kîştê hêgayî de arisîyena. O wext yew mar mîyanê hêgayî ra vejîno vano, Qaqibo, qaqibo yew mar zereyê na kêneke de yo. Kam ke qawirmeyo solin bido na kêneke awe nêdo ci, linganê kêneke yew dare ra girê bido, kêneke feknoro bifîno, yew têtê awe zî binê sereyê aye de rono o mar zî beno teyšan û zereyê kêneke ra vejîyeno. Marê zereyê kêneke zî vano yew mar zereyê nê telîyî de yo kam nê telîyî bivêşno, cayo ke mar tedeyo û merdo de binê ucayî de yew lêno hewtqulp est o û heta fek zerdî tede est ê (Bor, 2013, r.209-210). Nê varyantî de zî bi saya nê maran citêrê nê çîyan keno, beno dewlemend, kêneke xelisneno û lajê xo de zewicneno.

Yew varyantê mintiqaya Çewlîgî ya bi nameyê “Wayê Hot Birayûn” de zî no detay est o (Kurij, 2014, r.55-60). Nê varyantî de nameyê waye Serfiraz a, cinîyê birayanê aye zî seba ke aye ra

bixelisîyê yew leyîrê marî dekenê zereyê tasa awa aye û a şîmena û roj bi roj pîzeyê aye maseno. Nê varyantî de citêrêk kêneke marê zereyê aye ra xelisneno (Kurij, 2014, r.55-60).

Seke nê estanekan ra aseno, estanekanê zazakî de mar sey yew motîfê serekeyî est o. Tîya de fonksiyon û xususîyetê marî yo sey cuye newe keno, xelegneno, qaşîk bedelneno ameyo şuxulnaye. Nê xususîyetê marî yê mîtolojîkî mîyanê estanekan de bedilîyayê û mar wayîrê yew fonksiyonî yê bihêzî yo. No hêzê marî sey sembolê yew kêneya ezebe û xama hemîleverdişî yo. Nê estanekan de diganîyêka rastikêne helbet çînîya, leyîrê marî roj bi roj zereyê kêneke de pîl beno û pîzeyê aye seke a hemîla bibo maseno. Labelê wexto ke ma xususîyetanê marî yê mîtolojîkî bîyarê çîman ver, tîya de êdî mar sey sembolê newekerdişî û xelegnayîşî ameyo temsîl kerdene.

3. Destpêkerdişê Efsaneya Şahê Maran de Fonksiyonê Marî

Efsaneya Şahê Maran kulturê kurdan mîyan de yew karaktera mîtolojîke ya kehen a. Tayê varyantanê na efsane de, efsane bi hîkayeya Camisanî ney bi lejê di maran dest pêkena. Na efsane rasterast mîyanê sînoranê na xebate de nîya, tenya ma ê varyantê ke bi lejê di maran dest pêkenê daxîlê na xebate (nê binbeşî) kerdê. Tayê varyantanê efsaneya Şahê Maran de karaktero sereke bi saya lejê nê di maran şono xo resneno Şahê Maran. Zafane zî mêrdek kesêko halê xo de, citêr, koliwan, nêçîrvan yan zî kesêko feqîr o. No mêrdek rojêk vînenno ke marêko sîya erzîyayo marêkê sipîyî ser. Mêrdek wazeno marê sîyayî bikişo û ê sipîyî bixelisno. Badê cû vejîyeno meydan ke mara sipîye kêneya Şahê Maran a. Wexto ke Şahê Maran seba xelatkerdişî venda mêrdekî dano mêrik ci ra mûraya ke binê ziwanê ey de ya wazeno yan zî wazeno ke o tif biko binê ziwanê ci ke dinya ey rê eyan-beyan biba û o zafê çîyan bizano. Labelê na hîkaye hertim tenya mîyanê varyantanê Şahê Maran de ney tayê hîkayeyanê bînan de zî est a. Yew estaneka herêma Licê ya ke bi nameyê “Merdim, Pisîng û Boncîkî” ya û estaneka Şahê Maran de no xususîyet est o. Nê varyantî de no qisim wina yo: “[Merdim/mêrik] hanêno ke hebêke marêko ke kor û ana kerkeşîyaye winî hebêke leyîra mare qefelna weno. Yanî werdişî rê qefelnawo. Şîno dano piro, yanî ê marî bikişo mar zî feletîno şîno. Leyîra tîremarî fekî cê ra vecîna. Ay xelesneno...” (Çîçek, 2021:a, r.84). Na mare, kêneya şahê perîyan a û mêrdek yeno xelatkerdene û mûnitişê estaneke bi nê xelatkerdişî dest pêkeno.

Varyantê “Sayê Marû” yo ke Alî Aydın Çîçekî herêma Xînis û Têkmanî ra arê dayo de efsane bi lej kerdişê di maran dest pêkena. Nê varyantî de nameyê karakterê serekeyî Mehmûdê Xal o û o nêçîrvan o. Rojêk wexto ke o şîno nêçîr vînenno ke yew marê sîyayî yew mara belekine pêgirewta a zî qîrena. Mehmûdê Xal nîşan gêno ke bido marê sîyayî ro û mara belekine ey dest ra bixelisno labelê maro sîya xo têwdano û mara belekine bena birîndare. Na mara belekine

kênaya Şahê Maran a û serebûtê Mehmûdê Xalî yê bi Şahê Maran wina dest pêkenî (Çîçek, 2012, r.49).

Reyna yew varyantê na estaneke Murat Çîçekî mintiqaya Gingimî ra arê dayo. Nê varyantî de nameyê mêrdekî Şahqulî yo û mêrdek citêr o. Rojêk Şahqulî wexto ke şino cite vînenê ke marêkê sîyayî dayo dima marêkê sîsareke (sîseke). Mêrdek wazeno bido marê sîyayî ro labelê mara sîseke birîndar keno, na mare kêna Şahê Maran a û macerayê Şahqulî yê bi Şahê Maran wina dest pêkenê (Çîçek M. , 2014, r.99).

Yew varyantê na estaneke Ayşe Kaya mintiqaya Bongilanî ra arê daya. Nê varyantî de mêrdek kolîwan o. O rojêk şino kolîyan, seba ke biney biarisîyo binê yew dare de nişeno ro. Mêrik vînenê ke, marêk pêşîyawo darêk ra ke marxulî (kertenkele) biwero. Kolîwan keno ke marî bikişo labelê kerraya ke o erzeno şino gineno marxulî ro û boça aye cira bena. Na Marxulî cinîya paşayê (şahê) maran a. Ê reyna bi nê şekilîya nê varyantî de zî efsaneya Şahê Maran dest pêkena (Kaya, 2018, r.63).

Seke nê varyantan ra aseno tayê varyantê Şahê Maran rasterast bi hîkayeya Camisanî dest pênenê. Seke yeno zanayene Camisan yew xorto ke maya xo reyde ciwîyeno, maye ey erşawena mekteb labelê o çîyêk nêmuseno û badê mekteb ra vejîyeno û dest bi kolîwanî keno. Xora şinasnayîşê eyî yo binê erdî û Şahê Maran zî wina dest pêkeno. Labelê seke nê varyantê ke ma cor ra motê ra, dîyar o ke tayê varyantan de êdî nameyê Camisanî vindî bîyo û efsane bi hîkayeya Camisanî ya ke yena naskerdene dest pênenê. Nê varyantan de lejê di maran beno sebeb ke qehremanî (ge-ge citêrêk o, ge-ge kolîwanêk; ge-ge nêçîrvanêk; ge-ge nameyê ey est o, ge-ge tenya sey camêrdêk vîyareno) şorê dinyaya binê erdî û Şahê Maran nas bikê. Seke nê varyantan ra yeno fehmkerdiş tîya de maro sîya xirabî û zulmî temsîl keno; mara belekine/sîsareke mazlûmî û başî temsîl kena ke însanî wazenê aye bixelisnê. Varyantê Ayşe Kaya de herinda mara belekine de marxulî est a. Yanî goreyê nê varyantan, hemverê maran de ewnîyayîşê însanan dualîst o. Ê marê sîyayî sey talûke û dişmenî vînenê labelê mara belekine sey çîyêkê bimbarekî ya ke bêra pawitiş, vînenê. Beno ke coka wexto ke ê bi xeletî zî bibo mara belekine birîndar kenê poşman benê û ezabê wijdanî ancenê. Reyna no lejê maro sîya û mara belekine/sipî ê dualîzmê zerduştî zî ano vîrê merdimî ke hertim lejê tarîti û roşnî dewam keno.

PEYNÎYE

Sey zafê medenîyet û kulturan, mîtolojî û folklorê kurdan mîyan de zî sey motîfêkê serekeyî mar est o. Mar bi fonksîyon û mewcudîyetê xo yê dualîstî mîtolojîyî mîyan de xo rê cayêko muhîm viraştî û zafane mîtosanê bîyayîş û xeleqnayîşê kaînat û însanî de rolêkê ey est o. Hetêk

ra zî tarîxî mîyan de destpêk de herçiqas mar bi xususîyetanê xo yê pozîtîfan mîyanê mît û mîtosan de ca bigîro zî mîyanê wextî de na pozîtîfîye herinda xo negatîfîye rê verdayo û mar êdî hem bi xususîyetanê xo yê pozîtîfan hem zî negatîfan bi dualîzmêk mîyanê mîtolojîyî de asayo. Destanê *Gilgamişî* de mar seba ke vaşê bêmergîye Gilgamişî ra tiraweno sey dişmenêk o. Reyna zerduştî de mar sey temsîlkarê Ehrîmenî ameyo vînayîş û coka ayînêk sey kîştîşê maran est o. Labelê zafê tabletanê mîtraîstan ra dîyar beno ke rolêkê marî yo newerabîyayîş û cuyenewekerdişî zî est o. Reyna êzdîyan de mar pîroz o kîştî berê Laliş de motîfê ci yo neqîşkerde est o. Yarsanan de zî mar sey rayberêk ameyo vînayîş. Labelê dînê îbrahîmî (yahudîtî, xirîstîyanîye, muslumanî) de, qewirnayîşê insanî yê cenetî de engîştî marî zî est a û coka mar sey motîfêkê xirabî yo. Sembol, motîf û unsurê mîtolojîkan, folklorê kurdan ser o zaf tesîr kerdo û zaf zêde ameyê şuxulnayene. Goreyê ma mar zî nê motîfanê mîtolojîkan ra yew o ke folklorê kurdan mîyan de xo cîya bi cîya şekilan mojneno ra. Bawerî û mîtolojîyê kurdan mîyan de marî hertim sey sembol û motîfêk ca girewto. Seba nê eleqeyê mîtolojîkî, bawerîyê qedîmî yê kurdan yê sey zerduştî, yarsanî, êzdîyatî; muslumanî, şarê kurdan de mîyanê cûya şarî de zî cayêko zaf balkêş yê marî est o.

Metnanê folklorîkan ra estanekî; ewnîyayîş, fikirîyayîş û bawerîyanê şarî mojnênê ra. Nê estanekan de merdim tesîrê mîtolojî û bawerîyan vînenê. Estanekanê kirmanckî (zazakî) de mar wayîrê cayêko zaf muhîmî yo ke zafane estanekan de bi fonksîyonanê cîya-cîyayan xo mojneno ra. Estanekanê zazakî mîyan de mar sey motîfêkê serekeyî yo ke wayîrê temsîliyetêkê dualîstî yo. Motîfê marî yo dualîsto sey dişmen-dost; şîfadar-jehrker; xelaqkerdox-xeleqnayox estanekanê zazakî de zî est o. Estanekanê zazakî mîyan de mar zafê heywanê ke wayîrê xususîyetanê fablanê (sey luye, heş ûsn) înan ra cîya yo. Çike mar zafane wayîrê fonksîyonêkê hêzdarî yo ke rasterast sey mîtolojîyî nêbo zî bi nê fonksîyonanê xo dekewto estanekanê zazakî mîyan. Yanî o ge-ge insanî rê dost û embaz o; ge-ge dişmen o; ge-ge sembol û motîfê newerabîyayîşî yo. Estaneka ke bi zafê varyantanê xo mintiqayanê cîya-cîyayan ra vila bîya de ma destpêkî de bi şekilêk dostbîyayîşê mar û camêrdêk vînenê ke na dostanîye de zafane mêrdek şit dano marî û mar zî yew zerd dano mêrdekî. Yanî na dostanîya înan de seba her dîyan yew fayde est o. Labelê wexto ke na embazîye bi şekilêk xeripîyena; mar boça xo ra, mêrdek lajê xo ra beno coka êdî mumkun nîyo ke ê sey verê bibê embaze. Nê varyantan de ge-ge zî bibextî û bêbextî zî sey temayêk asena. Na estaneke sey telmîhê a dişmenîya mabênê insan û marî ya ke girêdayeyê rolê marî yo ke cenetî ra qewirnayîşê insanî ra yo.

Mîyanê estanekanê zazayan de yew fonksîyonê marî yo bîyayîşî zî est o. Na estaneke û varyantanê ci de waya hewt birayan/waya hîrê birayan, leyîrê maran zereyê yew tasa awe ra

şimena. No leyîr pîzeyê aye de sey gedeyêk roj bi roj pîl beno û beno sebeb ke seke kêneke digane ya biasa û coka mabênê a û birayanê aye xeripîyeno. Na estaneke, estanekêka zaf derga ke no qisim mûnîteyê estaneke seke newe ra mûneno û estaneke mîyan de yew bero newe abeno ke seke estanekêka newa dest pêkena. No fonksîyonê marî yo na estaneke esasê xo de xususîyetanê marî yo sey “o ke qaşik bedelneno û beno sebebê bêmergîye, bîyayîş, newe ra bîyayîş û xeleqnayîşî”. Nê xususîyetê marî yê mitolojik û arkaîkî rasterast sey xo nêbê zî sey fonksîyon zereyê estanekan de bişekilêkê bînî xo mojenên ra.

Efsaneya Şahê Maran kulturê kurdan de yew karaktera mîtolojîka kehen a. Tayê varyantanê na efsane de, efsane bi hîkayeya Camisanî ney bi lejê di maran dest pêkena. Nê varyantê ke hertim lejê di maran tede est o de maro sîya sey dişmen, o ke neheqî û zulum keno; mara beleke sey başî, o ke tehda bi ey yena kerdene ke însan wazeno aye bixelesno.

Mar sey motîfêkê mîtolojîkî mîyanê mîtolojîyê kurdan de ca girewto. Mar bi zafê xususîyetanê xo, bi saya hafîzaya kolektîfe ya şarî rasterast nêbo zî bi zafê xususîyet û fonksîyonanê xo ravîyardo folklorê kurdan. Coka estanekanê zazakî de zî marî rasterast sey fonksîyonê xoyê mîtolojîkî nêbo zî sey motîfêkê muhîmî ca girewto.

ÇIMEYÎ

Abiha, B. Ç. (2014). Anadolu türk kültür geleneğinde şahmaran. (YÖK Tez Merkezi, Doktora). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Akman, İ. (2017). Halk inanışları, halk anlatıları ve doğaüstü olaylar bağlamında nikâhlı (moriber) romanı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*(10/51), 11-18.

Aldatmaz, N. G. (2014). *Folklorê kirmancan ser o*. Dîyarbekir: Roşna

Beck, R. (2006). *The religion of the mithras cult in the roman empire (Mysteries of the unconquered sun)*. New York: Oxford University Press.

- Biçer, Ö. (2024). Mîyanê zazayanê sunîyan de bawerîyê puçî: nimûneya mintiqaya gêlî. (YÖK Tez Merkezi, Yüksek Lisans). Unîversîteya Artukluyî ya Mêrdînî, Enstîtuyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya, Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan.
- Bor, Î. (Dü.). (2013). *Vistonikê dadîye mi*. Dîyarbekir: Roşna.
- Campbell, J. (2024). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. (S. Gürses, Çev.) İstanbul: İthaki.
- Çiçek, A. A. (Dü.). (2012). *Sayê marû, estanikanê xinis û têkmanî ra*. İstanbul: Vate.
- Çiçek, A. A. (Dü.). (2020). *Dewrês (estanikanê erzînganî ra)*. İstanbul: Vate.
- Çiçek, A. A. (Dü.). (2021). *Cindî (estanikanê çewlîgî ra)*. İstanbul: Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.
- Çiçek, A. A. (Dü.). (2021). *Gulîsinêm (estanikanê licê ra)*. İstanbul: Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.
- Çiçek, M. (2014). *Mêşa dengize, estanikanê gimgimî ra*. İstanbul: Vate.
- Deniz, D. (2024). *Shâmaran, the neolithic eternal mother, love and kurds*. London: Lexington Books.
- Erdoğan, H. (Dü.). (2018). *Dara hênî (cografya, sanikî, meselayî, vateyê verênan)*. Dîyarbekir: Roşna.
- Gedik, S. (2019). Anadolu sahası masal ve efsanelerinde yılan-şahmaran. (YÖK Tez Merkezi, Doktora). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı.
- Kaya, A. (2018). *Estanikê bongilanî*. İstanbul: Vate.
- Keskin, N. (2019). *Folklor û edebiyata gelêrî*. Stembol: Avesta.
- Kırkan, A. (2022). Motîfên mîtolojîk di edebiyat û folklorê kurdîya zazakî de. S. Vali, & K. Subaşı (Dü) içinde, *Mîtos û edebiyat (Mîtosên kurdo îranî di edebîyata kurdî de)* (s. 363-383). Ankara: Nûbihar.
- Kurij, S. (Dü.). (2014). *Arwûn û lûy (sonikî çoligî)*. İstanbul: Nûbihar.
- Laçın, Ş. (Dü.). (2016). *Estanikan û meselayanê gêlî ra*. İstanbul: Roşna.
- Licokic, M. (Dü.). (2007). *Sanikan û deyîranê licê ra*. İstanbul: Vate.
- Gılgamış destanı*. (2022). (S. Maden, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mîrvanî, S. (Dü.). (2012). *Kal mûsenî zeydûnû (folklorê mîyaran ra)*. İstanbul: Vate.
- Mükan, M. (Dü.). (2017). *Sanikê ma-2*. İstanbul: Fam Yayınları.
- Öncel, Ö. (2024). Nêrînek li sembola durr, kase û mar di mîta afirandinê ya êzdîyan de. A. Kırkan, & Y. Cengiz (Dü) içinde, *Mîtolojîya kurdo-îranî* (s. 83-98). Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Propp, V. (2018). *Masalın biçimbilimi*. (M. Rifat, & S. Rifat, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sivri, M., & Akbaba, C. (2018). Dünya mitlerinde yılan. *folklor/edebiyat*, 24(96), 53-64.

- Sokolov, Y. M. (2018). *Folklor: tarih ve kuram*. (Y. Özer, Çev.) Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Sümer, N. (2016). Dinsel ve mitolojik bir sembol olarak yılan. *The Journal of Academic Social Science Studies*(43), 275-288.
- Vali, S. (2018). *Kurdên yarsan (dîrok û mîtolojî)*. (S. O. Reşitoğlu, Çev.) Stembol: Avesta.
- Vali, S. (2024). Sembola "xirabîyê" di bîra kolektîf ya kurdan de: mîtosê zehak di şahnameyên kurdî de. A. Kırkan, & Y. Cengiz (Dü) içinde, *Mitolojîya kurdo-îranî* (s. 6-31). Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.